

Mení sa svet k lepšiemu alebo horšiemu?

Úvodník · Egon Gál, Martin Takáč

Touto knihou chcem ukázať, že jednoznačné negatívne hodnotenie súčasného sveta je mylné a tiež vysvetliť prečo. A nemám na mysli drobný omyl, ale obrovský – asi taký, ako presvedčenie, že Zem je plochá. ... Rozhodol som sa ju napísať už niekoľko rokov pred tým, ako Donald Trump ohlásil svoju kandidatúru, a nádejam sa, že jej poslanstvo prežije jeho vládu. Trumpovo víťazstvo vo voľbách má hlbšie korene. Zrodilo sa z myšlienok, ktoré dominujú v debatách intelektuálov i bežných ľudí naprieč celým politickým spektrom. Ľudia pozerajú na smerovanie sveta skepticky, nedôverujú inštitúciám a v ničom okrem náboženstva nevidia vyšší zmysel. Predstavím vám iný pohľad na svet. Taký, ktorý vychádza z empirických faktov a stojí na ideáloch osvietenstva – rozume, vede, humanizme a viere v pokrok. Azda vám dokážem, že tieto ideály sú večné a že nikdy predtým ich ľudská spoločnosť nepotrebovala viac ako teraz.

Steven Pinker: Buď svetlo (Enlightenment now)

Žijeme dlhšie a lepšie, ako žili generácie ľudí pred nami. Sme zdravší, vzdelanejší, vo svete ubúda násilie aj chudoba a pribúdajú demokratické spoločnosti. Od roku 1993 do roku 2011 klesol na svete počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe zo 47 na 17%. Podiel detí, ktoré sa nedožili piatich rokov, klesol v tom období z 22 na 12%. Od roku 1970 do konca 20. storočia vzrástol počet demokratických krajín z 30 na 115.

V čase, keď Pinker písal svoju knihu, zvolili si Američania Donalda Trumpa a Briti hlasovali za vystúpenie z Európskej únie. Poliáci sa nikdy nemali tak dobre ako pred víťazstvom Práva a spravodlivosti v parlamentných voľbách. Index ľudského rozvoja na Slovensku rástol rýchlejšie ako európsky priemer, keď sa do parlamentu dostal Kotleba.

Keby ľudské šťastie záviselo od slobody, hmotného blahobytu, zdravia, vzdelania, dĺžky života a voľného času či iných ukazovateľov kvality života, ktorými Steven Pinker zaplnil svoju viac ako 500-stranovú knihu, mali by sme byť neporovnateľne šťastnejší, ako boli naši rodičia a starí rodičia.

Nie sme. V najbohatších a najvyspelejších krajinách sveta pribúda frustrovaných, nahnevaných a nešťastných ľudí. Rastie nedôvera v demokratické inštitúcie, nacionalizmus, xenofóbia, strach z budúcnosti, averzia k liberálnym elitám. Nie všetci totiž majú z tohto vývoja prospech. Sociálne rozdiely nikdy nerástli takou rýchlosťou ako v ostatných rokoch.

„Je pravda, že 500 miliónov Číňanov sa povznieslo z chudoby do strednej triedy, ale ak to poviete chlapíkovi z Minessoty, ktorého prácu preniesli do Číny, asi ho neuspokojíte,“ píše Anand Giridharadas. Je pravda, že index ľudského rozvoja na Slovensku rastie rýchlejšie ako európsky priemer, ale nie všetci občania Slovenska to cítia rovnako, píše Roman Džambazovič.

Veľké osvietenenské ideály – liberalizmus, racionalita, veda, voľný trh a viera v pokrok neberú do úvahy skutočnosť, že vnútorný svet ľudí sa nemení rovnakým tempom, ako sa mení svet okolo nás. Kultúrni antropológovia použili na začiatku 20. storočia výraz *kultúrne zaostávanie* na charakterizovanie ťaživej situácie archaických spoločností vystavených vonkajšiemu tlaku modernizácie. Výrazom *morálne zaostávanie* by sa mohol charakterizovať rastúci rozpor medzi kultúrnymi, ekonomickými a politickými zmenami, ktorým sú ľudia v globalizovanom svete vystavení, a vnútorným nastavením ľudských myslí (morálnym a emocionálnym). „Oveľa ľahšie začneme nenávidieť človeka, ktorý nám ide na nervy svojím každodenným životom, ako niekoho, kto s nami nesúhlasí v názore na výhody alebo nevýhody globalizácie“ (Robert Sapolsky). Delenie na My a Oni je podľa Sapolskeho základnou chybou v architektúre ľudského mozgu.

Žijeme v zložitom a neláskavom svete, čelíme problémom, aké ľudia predtým nepoznali. Formoval nás proces nemilosrdnej súťaživosti. Lahko podliehame egoizmu a ľudskej hlúposti. No sme obdarení aj schopnosťou súcitu, solidarity, lásky a empatie. Sme obdarení jazykom, predstavivosťou, schopnosťou dohodnúť sa...

Autori tohto čísla *Kritiky & Kontext* sa nezhodnú v mnohom, ale v jednom áno. Problémy, pred ktorými dnešné spoločnosti stoja, sú gigantické, ale mali by sme ich chápať ako výzvy, ktoré treba riešiť, a nie ako apokalypsy, čo nás očakávajú.

*

Mnohí dúfajú, že riešenie problémov, pred ktorými ľudstvo stojí, zabezpečí technologický pokrok. Mobilné telefóny, internet, inteligentné vyhľadávače či sociálne siete zmenili spoločnosť vo vyspelých krajinách a menia ju aj v tých rozvojových. Zdá sa, že aj samotná rýchlosť rastu sa už zrýchľuje. Vývoj technológií rastie exponenciálne.

Otec tzv. Novej umelej inteligencie Rodney Brooks tvrdí, že dopad každej novej technológie v krátkodobých predpovediach preceňujeme a v dlhodobých hlboko podceňujeme. Od umelej inteligencie očakávame všeličo: že vylieči rakovinu či dokonca že vyrieši ekologické výzvy, ktoré kvôli svojej kmeňovej mentalite nevieme efektívne riešiť na globálnej úrovni. Iní hovoria o „disruptívnych“ technológiách – tie radikálne zmenia podobu ekonomiky, usporiadania spoločnosti aj medziľudských vzťahov.

Sme očarení nástrojmi, ktoré vytvárame, ale nad mnohými strácame kontrolu. Naberajú vlastnú vývojovú dynamiku. Sotva si uvedomujeme, že nástroje na orientáciu vo svete - vyhľadávacie, navigačné a odporúčacie systémy - spätne určujú optiku, akou vidíme svet. Tvoria rozhranie medzi nami a fyzickým svetom. V podobe sociálnych sietí menia komunikačné rozhranie medzi ľuďmi a podobu našich vzťahov. Pritom vytvárajú úplne nový fascinujúci virtuálny svet.

Ustojíme túto fascináciu? Dokážeme nájsť rovnováhu medzi našimi abstraktnými výtvormi a fyzickým svetom nášho bytia a sveta? Podľa Juraja Čorbu nástup nových technológií v kombinácii s environmentálnym a demografickým stavom planéty preverí náš „západný“ civilizačný konsenzus - naše hodnoty, inštitúcie aj samotný pohľad na ľudskú integritu a dôstojnosť. Ak si nedáme pozor, tak rôznorodosť, „prirodzený“ život a sloboda môžu nenápadne erodovať, až sa postupne stratia. Európa, ktorá si ctí tieto hodnoty a má etickú reflexiu a samoreguláciu, akoby v oblasti vývoja technológií ťahala za kratší koniec než dravé USA a Čína. Na druhej strane, iba zjednotená Európa s mocou regulovať a určovať pravidlá je dostatočne veľkým a silným protihráčom nadnárodných spoločností.

Internet prináša decentralizáciu a demokratizáciu prístupu k elektronickým zdrojom. Umožňuje šíriť myšlienky komukoľvek, kto má prístup na internet, nielen bohatým či talentovaným. V dobe krízy dôvery v inštitúcie ponúka možnosti obísť ich a dostať sa k službe priamo od jednotlivcov, napríklad k domácomu ubytovaniu (Airbnb) alebo preprave (Uber). Dôvera v jednotlivcov je založená na ich reputácii vďaka „verejnej kontrole“ odporúčaní ostatných používateľov.

Algoritmy vyhľadávačov a sociálnych sietí odhadujú, ktorý obsah by nás mohol zaujať a zapáčiť sa nám. To vedie k vzniku „klubov“ ľudí s podobnými názormi a sebatpotvrdzujúcou ilúziou. V mojej bubline všetci so mnou súhlasia. Pravdou sa stáva to, na čom sa zhodneme. Do toho zasahuje cieľná propaganda, vedú sa hybridné vojny a dezinformačné kampane.

Neregulovaný internet nakoniec možno bude treba v rozumnej miere regulovať. Napríklad takou úpravou algoritmov, aby podporovali otvorené myslenie a aspoň občas vystavili používateľov obsahu zvonka ich bubliny. Prípadne posudzovali dôveryhodnosť správ a odhaľovali tie falošné. Otázkou je, ako zastaviť šírenie nenávisť, výziev k terorizmu či iného škodlivého obsahu. Iróniou je, že veľké spoločnosti si na to často najímajú „ľudské filtre“. Vo veľkých centrách v ázijských krajinách operátori celé dni pozerajú videá obsahujúce brutalitu, zneužívanie a ďalší ľudský mentálny hnoj.

Internet je decentralizovaný, no miliardy ľudí využívajú globálne internetové nástroje ako YouTube, Facebook či vyhľadávanie, mapy a e-mail od Google, sústredené v rukách pár technologických gigantov. Každým svojím klikom generujeme behaviorálnu stopu, ktorú starostlivo uchovávajú a analyzujú. V tomto biznis modeli, kde sú služby zadarmo, sa stávame pla-

tidlom my sami, teda naše dáta. Google už dnes dokáže podľa vyhľadávacích dotazov predpovedať epidémiu chřipky či sociálne nepokoje.

Tieto dáta, spracované algoritmami dolovania údajov (*data mining*), sú možno najväčšou psychologickou štúdiou v dejinách ľudstva. Algoritmy zisťujú, ako reagujeme na určité podnety, aké sú naše zvyky a preferencie. Úspech stojí na schopnosti predpovedať budúcnosť, najmä budúcnosť nášho správania a speňažiť ju. Harvardská profesorka Shoshana Zuboff hovorí o novej forme kapitalizmu - tzv. sledovateľskom (*surveillance*) kapitalizme. Detailná znalosť ľudského správania spojená s možnosťou ovplyvňovať ho na obrovskej škále sústredená v súkromných rukách, motivovaná ziskom a bez možnosti transparentnej kontroly je ohrozením demokratických hodnôt.

Na jednej strane odsudzujeme čínsky program sociálneho kreditu, o ktorom v tomto čísle píše Filip Struhárik. Na druhej strane sa aj v USA rozširujú automatizované systémy netransparentným spôsobom rozhodujúce o ľudských osudoch, napr. o prijatí do školy či zamestnania, pridelení hypotéky alebo prepustení na slobodu, ktoré si zo vstupných dát osvoja všetky možné rasové a sociálne stereotypy.

Technológie sú dvojsečnou zbraňou: sú obrovskou príležitosťou na pomôcť vzniku globálnej otvorenej spoločnosti, zracionalizovať využívanie zdrojov, a tým pomôcť dorážanej planetárnej ekológii. Nesú však so sebou výzvy, o akých sa nám nesnívalo. Interakciu s fyzickou realitou nám čoraz viac sprostredkúva virtuálny tlmočník. Tlmočník, ktorý nie je veľmi transparentný, nemožno sa spoľahnúť na vernosť jeho prekladu, alebo nám doň primiešal niečo, čo neslúži našim záujmom. Bojkot tlmočníka môže viesť k nekomunikácii a izolácii. Cestou k riešeniu môže byť občianska bdelosť, tlak na väčšiu transparentnosť vedeckého výskumu a jeho prepojenie s osobnou zodpovednosťou a morálnou integritou, ochrana humanistických hodnôt. To si bude vyžadovať kreatívne, múdre a odvážne politické rozhodnutia a voľbu politikov, ktorí na ne majú predpoklady. Či sa nám to podarí, ukáže čas, začať však musíme už dnes.